

KÜREK KEMİĞİ FALI VE AHMET MİDHAT EFENDİ'NİN GÖNÜLLÜ ROMANINDAKİ YERİ *

Erol ÜLGEN**

Fal, sözlüklerde, ansiklopedilerde bazı alet ve yöntemlerle gelecek hakkında bilgi almak, şans ve kısmeti öğrenmek, sevgiliden, kaybolan bir eşyadan, yolculuğa çıkmadan başa gelebilecek iyi ve kötü şeylerden haber alabilmek, bir kimsenin gönlünde olanı bilmek olarak tarif edilmiştir.¹ Hemen bütün toplumlarda bir batıl inanç ya da folklor unsuru olarak varlığını sürdüren fal, malzeme ve yöneldiği konuya göre çeşitli isimler almıştır. Fala bakmayı meslek edinenler kitaplara, el ayağına, kürek kemiğine, kahve telvesine, oyun kâğıdına, remile, baklaya, çaya, suya vs. bakarak anlam çıkarmaktadırlar.

İnsanlık tarihi ile var olagelen fal ve falcılık, eski Türk inancında da önemli bir yere sahip olmuş, Türk hükümdarları, kayıp şeylere ilişkin haber ve işaret almak için sık sık falcılara müracaat etmişlerdir. Şamanistlerde ve Müslüman Türklerde en yaygın ve güvenilir sayılan fal, *yağrın* denilen kürek kemiği falıdır. Kürek kemiğini yakarak üzerinde oluşan çizgilere göre geleceği haber veren kişiye ise *yağrınçı* denilmekte idi.² Türkçenin orijinal kaynaklarından biri olan *Divan-u Lügati't-Türk* adlı eserde de “kürek kemiği karışır il karışır³ “atasözüne yer verilerek o dönemde bu fala verilen önem dile getirilmektedir.

Bu fala bakanlar kuzu, koyun, keçi, geyik gibi hayvanlardan sağladıkları kürek kemiklerini, özel olarak bu iş için hazırlanan ocaklarda ateşe tutmakta, üzerindeki delik, çizgi, çatlak, nokta ve şekillere göre yorum yapmakta idiler. Etnoğrafya araştırmalarından anlaşıldığına göre bu tür fala Yunanlılar, Romalılar, bazı Balkan halkları, Çinliler ve Japonlar gibi çeşitli ırklara mensup milletler tarafından da bakılmakta idi. Moğol saraylarında da çok önem verilen bu fala, Moğol hükümdarı Mengü Han'ın bir işe girişirken baktırdığı ve sonucuna göre hareket ettiği V. Rubruk'un verdiği bilgilerden öğrenilmektedir. Verilen bu bilgilerden anlaşıldığına

* Bu makale IX. Millî Türkoloji Kongresi (15-19 Eylül 1997, İstanbul)'nde tebliğ olarak okunmuştur.

** Yard. Doç. Dr., İ. Ü. Edebiyat Fakültesi.

1 “fal”, *Türkçe Sözlük*, TDK, c. 1, Ankara 1988, s. 487. : Uğur Gökteş, “Falcılık”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3. İstanbul 1994, s. 257.; Mehmet Aydın, “Fal”. *DIA*, c. 12. İstanbul 1995, s. 134.

2 Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 3. bs. Ankara 1986. s. 151. . Eşref Buharalı, “Türklerde Koyun Kemiği Falına Bakma Âdeti”, *Türk Kültürü*, Yıl: 33, nr. 385, Mayıs 1995, s. 275.

3 Kaşgarlı Mahmud, *Divan-u Lügati't Turk*. (Haz: Kilisli Rıfat) , İstanbul 1333-1335. c. III, s. 16 . *Divan-u Lügati't-Türk Tercümesi*, (çev: Besim Atalay), 3 . bs.. c. III, Ankara 1992. s. 21.

göre, bu fala bakmak için yakılan kemiğin üzerindeki çizgi doğru ve düz ise yol açık, eğri veya delikli ise yol kapalı demektir. Bu bölgeye 1221 yılında seyahat yapan Menhun adlı bir Çinli seyyahın verdiği bilgiler ise yine Moğolların bu tür fala çok önem verdikleri yolundadır.⁴

Ayrıca Hun hükümdarı Attila'nın da savaştan önce koyun kürek kemiği falına baktırdığını belirten kaynaklar mevcuttur.⁵ Bu falın özellikle Müslüman Türklerden Kırgız-Kazaklarda ve Nogaylarda da oldukça meşhur olduğu anlaşılmaktadır. Kazak bozkırlarında 1771'de seyahat eden yüzbaşı Riçkov, Kırgız-Kazak hanlarından Nur Ali Han'ın Kalmuklarla yapacağı savaş için kürek kemiği falına baktırdığını ifade etmektedir. Kırgız-Kazak ve Kırgız halk edebiyatında "Kürek kemiği falı" motifine sıkça rastlanmaktadır. Destanlarda ve hikâyelerde gerek Şamanist, gerekse Müslüman kahramanların her zaman kürek kemiği falına baktırarak hareket ettikleri belirtilmektedir. Meselâ "Sayın Batır Destanı"nda Kara Kıpçak Başbuğunun Kalmuklara karşı yapacağı savaşta başarılı olup olamayacağını öğrenmek için kürek kemiği falına baktırdığından bahsedilmekte ve şöyle denilmektedir. "Cağalbaylı boyundandı, sözünde hata olmazdı, kürek kemiği ile konuşurdu. Kürek kemiğini ateşe yakıp falına baktı". Yine Kırgızların Manas Destanı'nda ise Manas'ın yanında kürek kemiği falına bakan falcı bulunduğundan söz edilmektedir.⁶

"Türklerde Koyun Küreği Falına Bakma Âdeti" adlı makalede, Mısır Türk Sultanı Kalavun'un da bizzat kürek kemiği falına baktığı rivayeti yer almaktadır. Rivayete göre Kalavun, bu falda on yıl sonra Emir Kıpçak'ın Şam naibi olacağını ve ondan idareye karşı kötülük geleceğini görmüştür. Nitekim Sultan Kalavun ölür. Sultan Laçin, saltanatı sırasında Kıpçak'ı Şam naibi olarak tayin eder. Ancak Kıpçak idareye karşı isyan eder. Fal gerçek olur.⁷ Yine aynı makalede İlhanlı hükümdarı Abaga'nın da kürek kemiği falına inandığı belirtilmektedir. Abaga ile Barak'ın ordusu savaşmaktadır. Barak'ın öncü birliği hezime uğratılır. Bu sırada Barak'ın ordusundan kaçan bir asker, hükümdar Abaga'nın yanına gelerek, ona, kaçış sebebi olarak baktığı kürek kemiği falını anlatır. Falda hükümdar Abaga'nın Barak'ı mağlup ettiğini gördüğünü söyler. Bunun üzerine Abaga bu askere "Eğer bu söylediklerin doğru çıkarsa sana bir köy veririm. Sen ve neslin orada yaşarsınız." der. Barak yenilir. Abaga sözünü tutarak vaadettiği köyü askere verir.⁸

Kürek kemiği falı motifine Nogay halk edebiyatında da rastlanmaktadır. Edige ile Toktamış Han Destanı'nda Toktamış Han, Edige'nin oğlu kör Adil'den kaçarken bir çobana kürek kemiği falı baktırır.

19. yüzyıl başlarında Kırım'a seyahat eden Papaz Minas Meditsi, Nogay kahinlerinin kuzu kürek kemiğindeki çizgi ve noktalara bakarak gelecekte haberler verdiğini ifade etmektedir. Nogay hikâye ve destanlarında da bu ve buna benzer

4 A. İnan, *age* , s. 152-153.;

5 Bahaeddin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu*, Ankara 1981, c. I. s. 344.; E. Buharalı, *age* , s. 275.

6 A. İnan, *age*., s. 153-155.; E. Buharalı, *age* , s. 276-277.

7 E. Buharalı, *age* , s. 277.

8 E. Buharalı, *age*., s. 278.

kürek kemiği falları çok sayıda yer almaktadır. Eskiden Altay ve Yakut şamanistleri ile Başkurlarda da kürek kemiği falının yaygın olduğunu yine verilen bilgilerden öğrenmekteyiz.⁹ Ayrıca Mahti Curtibay adlı bir Balkar bilim adamının yaptığı bir araştırmadan, bu falın Kuzey Kafkasya'daki Balkar Türkleri tarafından da çok rağbet gördüğü anlaşılmaktadır.¹⁰ Türkler, Müslüman olduktan sonra da bazı şaman inanışlarını sürdürmüşlerdir. Meselâ Eski Türklerde kürek kemiğinin kutsal sayıldığı ve kırmadan köpeğe atılmadığı, bütün hâlinde kalırsa büyü yapanların olabileceği inancı yaygındı. Bu inanış, Anadolu'nun hayvancılıkla geçinen bazı bölgelerinde ve İstanbul'da da varlığını sürdürmüştür.¹¹ 1929 yılında kültür ve dil âlimi Abdülkadir İnan, Anadolu'daki Türk halk bilgisine ait malzemenin tespit edilip toplanması amacıyla Trabzon, Rize, Gümüşhane, Erzurum ve Erzincan vilâyetleri ile Anadolu'nun diğer bazı yörelerinde bir çalışma yapmıştır. Bu çalışması sırasında sözlü kaynaklara müracaat eden İnan, Ordu'nun Fatsa havalisi, Erzurum, Trabzon, Konya Akşehir ile Kütahya ve civarında da kürek kemiği falına bakıldığını tesbit etmiştir. Kendisi, Kütahya'daki kürek kemiği falı âdetinin Balkan muharcirleri tarafından, bilhassa Boşnaklar tarafından getirildiğini ifade etmektedir.¹²

Kürek kemiği falı yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi Türklerde, geçmiş asırlardan beri başa gelebilecek iyi ve kötü şeylerin neticesini önceden tespit etmek amacıyla müracaat edilen bir inanç olarak yaşamaya devam etmiştir. Bu inanışa, Ahmet Midhat Efendi'nin Gönüllü¹³ romanında da yer verildiği görülmektedir.

Eserlerini yazarken halk hikâyelerinden, masallarından, atasözlerinden ve kıssalardan çok istifade eden Türk edebiyatının tanınmış yazarlarından Ahmet Midhat Efendi, 19. yüzyılın sonlarında cereyan eden bir siyasî hadiseyi konu olarak ele aldığı Gönüllü romanında, kürek kemiği falı inancından detaylı bir şekilde söz etmektedir.

Söz konusu roman 1897 Türk-Yunan Savaşı münasebetiyle yazılmıştır. Bu savaş, bir ay gibi dünyada benzeri yok denilecek kadar az bir zaman içerisinde Türklerin zaferiyle neticelenmiştir. 93 harbi yenilgisinden yirmi yıl sonra gelen ve milletimizin sevinçle karşıladığı bu sonuç, edebiyatımızda da akisler uyandırmıştır.¹⁴ Susmuş kalemler coşmuş, bu savaş etrafında şiirler, hikâyeler, romanlar, makaleler vs. gibi edebî türlerde eserler verilmiştir. Söz konusu savaş konu olarak merkez alan Gönüllü romanı, adını başkahramanı Recep Köso'nun gönüllü olarak savaşa katılmasından almıştır. On dokuz kısımdan meydana gelen bu romanda cereyan eden olaylar Rumeli'de geçmektedir. Yazar romanının birinci kısmında

⁹ A. İnan, *age.*, s. 154-155. ; E. Buharalı, *age.*, s. 276-277.

¹⁰ Örüzlân Bolat-Kanşaubiy Miziev, "Balkarlarda Kürek Kemiği Falı", *Yesevi*, Yıl: 1, nr. 3, Mart 1994, s. 50.

¹¹ A. İnan, *age.*, s. 154-155. ; E. Buharalı, *agm.*, s. 276-277. ; Abdülkadir (İnan), *Birinci İlmî Seyahate Dair Rapor*, İstanbul 1930, s. 58.

¹² Abdülkadir (İnan), *age.*, s. 58-59 ; a. mlf., *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 151.

¹³ Ahmet Midhat, *Gönüllü*, Dersaadet, 200 S.

¹⁴ bk. Erol Ülgen, *1897 Türk-Yunan Savaşı'nın Türk Şiirindeki Akisleri*, İ. Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993, 433 S.

Serfiçe yakınlarında bir vadinin geniş tasvirini yaparak söze başlamakta ve sözlü bölgedeki örf ve âdetlere getirmektedir. Bu âdetler içerisinde Bıçak Silimi ziyafeti de vardır.

Bu ziyafet, Serfiçe’de en büyük çiftliğe sahip olan roman kahramanlarından Kahramanoğlu Mehmet Bego’nun çiftliğinde verilmektedir. Yaklaşan ramazan ayından önce yapılan son bir eğlenceli ziyafet olup artık ramazan bayramına kadar olan süre içerisinde perhize girilecektir. Ziyafete misafir olarak katılanlar Müslüman Türk ve Arnavut’turlar. Bu misafirlere biri, romanın baş kahramanı Recep Köso, diğeri de Arnavut Ömer Neşo’dur. Bıçak Silimi denilen ziyafet için mükellef sofralar kurulur. Mevsimi olmamasına rağmen Yenişehir taraflarından turfanda kuzular getirilir. Bu ziyafetin en makbul yiyeceği kuzudur. Çünkü kuzu yenildikten sonra kürek kemiği falına bakılacaktır. Fala bakacak kişiyi hane sahibi belirleyecektir. Bu kişi, bilge kişi olacak, dişi ve diliyle yalayıp temizlediği kemiği ışığa tutarak kemik içinde görebileceği kan lekesi gibi şeylerden manalar çıkaracak ve çevresindekilere bu manaları anlatacaktır. Bu falın doğru çıkacağına da kimse şüphe etmeyecektir.¹⁵

Arnavutların kürek kemiği falına çok ehemmiyet verdiklerinden ve bunun çok eski zamanlardan kalma bir âdet olduğundan söz eden Ahmet Midhat Efendi, eserinde, bu fal ile ilgili pek çok hikâyenin mevcut olduğunu belirterek bunlardan bazılarını anlatır... *Meselâ falan vakit, falanca yerde bir kuzu yenilip falanca kimse o kuzu kemiğine bakarak valinin azlolacağını ve yerine ak sakallı bir adam geleceğini haber vermiş de üçüncü günü vali azlolunarak iki hafta sonra da ak sakallı vali gelmiş.*

*Kuzu yemek ekseriya mevsim-i bahara tesadüf edeceğinden o yaz yağmurlar yağacak mı, yağmayacak mı, mahsulat bereketli olacak mı, olmayacak mı, dolu vesair âfât-ı semavîye vuku bulacak mı, bulmayacak mı, hangi nev’ mahsul daha iyi olup hangisi o kadar iyi olmayacağına kadar kemiklerden edilen tefe’üllere Arnavutlar pek ziyade ehemmiyet verip inanırlar ve bunların birer birer vuku ve sudûruna muntazır kalırlar.*¹⁶

Ahmet Midhat Efendi, Arnavutlardan işittiğinde çok güldüğü ve inanmak istemediği kürek kemiği falı ile ilgili bir başka hikâyeden ise şöyle söz etmektedir: ... *Haydutlardan bir çei. bir ormanda kuzu yiyorlar imiş. Kürek kemiği meydana çıkarak haydutlardan birisi ona baktıkta ‘Aman arkadaşlar, çabuk olunuz! Yarım saate kadar bölükbaşı buradadır’ demiş. Haydutlar hemen kuzuyu yiyip alalacele kalkmışlar, bir tarafa savuşmuşlar. Filvaki yarım saat sonra bölükbaşı neferât-ı kâfiye ile oraya gelmiş. Ziyafetin kırıntıları içinde mahut kürek kemiğini bulmuş. Bir tavr-ı istihzâ ile haydutları techîl ve tahmik ederek ‘Hay eşek herifler hay! Şu kemiğe bakarak benim buraya geleceğimi anlayıp kaçtığınız hâlde o kemiği meydana niçin bıraktınız? Benim gibi bu tefe’ülde yekta olan bir adamın eline bu kemik geçtiği hâlde artık sizin benden yakanızı kurtarabilmeniz kabil mi olur? İşte kemikte görüyorum ki siz bu akşam falan ormanda, falanca kaynağın yanında geceyi*

¹⁵ A. Midhat, *age.*, s. 14.

¹⁶ A. Midhat, *age.*, s. 15.

geçireceksiniz. Sizi tamam uyku hâlinde bastırıp kafalarınızı keseceğim demiş. Filvaki o akşam o ormana gidip o kaynak başında haydutları uyur bulmuş ve bastırıp cümlesinin kafalarını kesmiş.¹⁷

Ahmet Midhat Efendi Arnavutlar arasında dolaşan bu hikâyeden söz ettikten sonra tekrar Kahramanoğlu Mehmet Bey'in verdiği ziyafet bahsine döner. Bu ziyafette bulunanlardan Arnavut Ömer Ağa, fala bakacak kişi olup Ahmet Mithat Efendi tarafından ip ince, up uzun, ak sakallı, hâlâ matruş, avurdu avurduna geçmiş, fakat gözleri parıl parıl parıldayan bir kişi olarak tasvir edilir. Ömer Ağa, Niş'ten İşkodra'ya kadar olan bölgedeki köy ve kazalarda yediği kuzuların her birinin kemiğine baktığını ve hiçbir vakit bu kemiklerin kendisine yalan söylemediğini belirtmektedir. Bu ziyafette de baktığı kemiği, kâh gözlerine yaklaştırmakta, kâh uzaklaştırmakta, kâh elini gözleri üzerine tutmakta ve gözlerini güneşten korumaya çalışan adam vaziyetini almaktadır. Onu dikkatle izleyen sofradakiler bir müddet sonra Ömer Ağa'nın yüzünün buruştuğunu, sıkıntılı bir hâl aldığını görürler. Onun "Cenk var, hem de ne cenk" deyişinden, kemikte gördüğü şeylerin hiç de hayırlı olmadığını anlarlar. Ömer Ağa sözlerine şöyle devam eder:

- *Ya ben hiçbir şey bilmiyorum, veyahut bu muharebe pek fena olacaktır. Huduttan bu tarafa doğru ahali kaçan kaçana. İnsan, hayvan, asker, başıbozuk, karı, kız, çoluk çocuk karma karışık! Bir bozgunluk, bir bozgunluk ki tarif edemem. Bu bozgunluğun arkasından düşman askeri muntazaman yürüyor. Önüne geçip de durdurmak kabil olamıyor. Nerede biraz mukavemet gösterilmeye kalkışılrsa gelip çiğneyip geçiyor. Hemen Allah encamını hayreyleye.*¹⁸ Bu sözler üzerine ziyafette bulunanların lokmaları boğazlarına tikanır. Keyifleri kaçır. Hatta birbirlerini teselli etmek için içlerinden biri *.bizim Ömer Ağa'nın dediklerine bakmayınız. Ufacık bir kemik üzerinde bu kadar şey yazılı olamaz*¹⁹ der. Bu sözlerden sonra Ömer Ağa, arkadaşlarına, kürek kemiğinin kendisini hiç yalancı çıkartmadığını, bundan sonra ziyafette hora tepen kızlar için havaya boşu boşuna barut, kurşun harcamamalarını, atılan barut ve kurşunun onlara lâzım olacağını söyler. Ziyafette bulunan romanın başkahramanı Recep Köso, Ömer Ağa'nın baktığı falın yorumları üzerine arkadaşlarının telâşlandığını görünce söyledikleri ile onların yüreğine su serper. Recep Köso'ya göre, kürek kemiğine bakılarak haber verilen şeyler doğrudur. Hele bakan kişi Ömer Ağa gibi işinin erbabı ise şüpheye mahal yoktur. Ancak bilinmesi gereken şey, kemiğine bakılan kuzunun nerede doğup büyüdüğüdür. Daha önce ifade edildiği gibi bu ziyafette yenilen kuzu Serfiçeli olmayıp, Yenişehir taraflarından getirilmiştir. Dolayısıyla vuku bulacak bozgun Türk tarafında değil, Yunan tarafında olacaktır.

Recep Köso'nun bu sözlerini Ömer Ağa da yaşadığı buna benzer bir olayı aktararak doğrular. Ömer Ağa, Elbasan taraflarında 17-18 sene evvel bir manastırda misafir iken yenilen bir kuzunun kürek kemiği falına bakmıştır. Bu falda Vali Paşa'nın azlolacağını görmüş, ancak Vali azlolmamıştır. Buna karşın onun yerine

¹⁷ A. Midhat, *age.*, a. y.

¹⁸ A. Midhat, *age.*, s. 18.

¹⁹ A. Midhat, *age.*, a. y.

Sırp kenezi değişmiştir. Kürek kemiği falının doğru çıkmamasına çok şaşırın Ömer Ağa'ya bu durum, ziyafetteki bir ihtiyar tarafından şöyle açıklanır. Burada yenilen kuzunun anası Sırbistan'da iken gebe kalmıştır. Sırp kenezinin deęiőeceęi haberi daha anasının karnında iken kuzunun kemiğine aksetmiştir. Onun için olay Elbasan'da değil Sırbistan'da cereyan etmiş ve vali yerine Sırp kenezi değişmiştir.²⁰ Ömer Ağa'nın, Recep Köso'nun söylediklerini teyit eden bu sözleri ziyafete katılanları rahatlatmış, Türk tarafının değil, Yunan tarafının bozguna uğrayacağı falda çıkınca sevinç içinde bir akşam geçirilmiştir.

Böylece henüz fiilen başlamamış olan 1897 Türk-Yunan Savaşı'nın neticesi, bakılan bu kürek kemiği falı ile önceden tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ahmet Mithat Efendi, kuzu yenildikten sonra kürek kemiklerine bakarak ondan manalar çıkarma âdetini sözü edilen olaylarla hikâye ettikten sonra, romanında, bu konu ile ilgili kendi görüşlerine de yer vermektedir. Ona göre bu tür fal İslâmiyet ve Hristiyanlık zamanlarından değil, putperestlik zamanlarından kalma bir âdettir.²¹

Görüleceęi üzere İslâmiyet öncesi ve sonrası Türk halk edebiyatı ve folkloründe sıkça yer alan ve halk arasında yaşıyan bu inanışın bir örneği de Ahmet Midhat Efendi'nin Gönüllü romanında yerini bulmuştur.

Şamanistler ve Müslüman Türkler arasında önemli bir yere sahip olan bu inancın, 19. yüzyılın sonlarında bir Türk romanında da yer almış olmasını, kültürün devamlılığı açısından önemli görmekteyiz.

²⁰ A. Midhat, *age.*, s. 19-20.

²¹ A. Midhat, *age.*, s. 14.